

ФІЛОСОФІЯ

УДК 141.5:821.161.2(091)

Христина Бохера
(Львів)

АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР СВОБОДИ У ТВОРАХ Г.СКОВОРОДИ

Стаття присвячена аналізу ціннісного змісту поняття свобода («вольность») у творчому доробкові Г.Сковороди.

Ключові слова: Г.Сковорода, духовно-національно-соціальний зміст поняття свободи, філософський дискурс, духовний ідеал.

Аннотация. Статья посвящена анализу ценностного содержания понятия свобода («вольность») в творчестве Г.Сковороды.

Ключевые слова: Г.Сковорода, духовно-национально-социальное содержание понятия свобода, философский дискурс, духовный идеал.

The particle is devoted to the analysis of avaluative content of the term freedom in the masterpiece of G.Skovoroda.

Key words: G.Skovoroda, spirit-national-social content of the term freedom, philosophic discourse, inward ideal.

Ідея свободи є наскрізною в усіх етапах формування українського світогляду. Влучно з цього приводу висловився відомий дослідник української філософської думки М. Попович, який констатує, що «свобода як цінність і ідеал залишається загальнолюдським орієнтиром» [7, с.246]. У період сучасних демократичних змін особливо актуальним є аксіологічний аспект феномену свободи. Дивно, але досі ця проблема не була спеціальним предметом дослідження. Виходячи зі сучасного стану українського суспільства, необхідно зазначити, що звернення до ціннісного аспекту свободи як свободи кожного окремого індивіда, про який говорить Г. Сковорода, є надзвичайно важливим, адже формування суспільного світогляду потребує ідеалу вільної особистості як необхідної умови демократичних трансформацій української державності і суспільства загалом.

Аналіз праць українських дослідників (М.Поповича, А.Пашука, Т.Космеди та інших) дає підстави вважати, що у прямій постановці питання про аксіологічний вимір свободи у творах Г.Сковороди вчені не розглядали, а його окремі аспекти знайшли своє відображення відповідно до характеру та змісту досліджень. Вичерпно феномен свободи у філософському дискурсі Г.Сковороди реалізується у дослідженні М. Поповича «Григорій Сковорода: філософія свободи». Автор здійснив глибокий аналіз творів Г.Сковороди у філософському і культурологічному контекстах, визначив українського мислителя як «незалежну особистість, яка сама обрала своє призначення і майбутнє» [7, с.247]. Варто згадати також дослідження українських філософів С.Кримського, А.Карася, котрі необхідні для уточнення базового для даної розвідки поняття «свобода».

Мета пропонованої статті полягає у тому, щоб, з одного боку, окреслити місце свободи у системі цінностей українського суспільства XVIII ст., а, з другого, – визначити аксіологічний вимір свободи у філософському дискурсі Г. Сковороди.

Аналізуючи поняття «свобода», С.Кримський зазначає, що свобода є універсальним виміром людської сутності і додає, що у різних націй різний вияв і різна її реалізація [4]. На цей факт вказує і Ю.Покальчук. За його висловом, в Україні свобода – це вияв гідності особистості [4]. Покладаючись на тезу А. Карася, слід додати, що ідея свободи в Україні

ідентифікується і розгортається кризь цінності громадського поступу і демократії [1, с.460]. У ренесансно-гуманістичній інтерпретації свобода визначалася як «можливість людини формувати не тільки свою власну природу, а й змінювати наявну соціальну дійсність» [5]. Отже, свобода тлумачилась як гарантоване законом право на життя і власність і була «потребою натуральною» нового ренесансного суспільства.

Цінності напрацьовуються суспільною свідомістю у відповідь на її потреби та мають конкретно-історичний характер. Соціальні тенденції в Україні у другій половині XVIII ст. детерміновані чужоземним пануванням, руйнацією української землі, переслідуванням і знищенням інтелігенції; вони зумовили національну депресію, соціальну атомізацію та масове закріпачення селян. Несвобода в суспільстві, обставини «відчуження людських цінностей, їх збочення» (С.Кримський) активізували потребу свободи особистості. Пошук перспектив удосконалення людини і суспільства стає найважливішою проблемою тогочасного філософського дискурсу та основою ціннісно-сміслового універсуму Г.Сковороди. Український мислитель відстоював важливість демократичних настанов для тогочасного суспільного життя. Він осмислив ідеал «республіки духу» з домінуванням високих людських цінностей. Мудрість, життя в істині є, на думку Г.Сковороди, найвищою ознакою духовності людини і суспільства. Він різко засуджує усі прагнення людини до понадмірних збагачення, влади, знаменитості. Єдиним засобом, згідно з ученням мислителя, є висока духовність людини або життя в істині, яке наповнене совістю. Г.Сковорода сформулював ідеал суспільства як спільність духовних людей, що здатні мислити любов'ю, надією і вірою в найвищому смислі. Віра для українського мислителя ґрунтувалася на ідеї персонального Бога, який знаходиться у душі людини. Благотворення для людини є, на його думку, також краса. Вона, за висловом філософа, є онтологічним гарантом існування Бога, тобто вищої істоти.

У ціннісному сенсі основною темою «філософії громадянського обов'язку» Г.Сковороди (М.Попович) була свобода. А.Пашук з цього приводу зазначив, що проблема свободи органічно поєднується з філософським вченням українського мислителя «як сутнісне визначення його змісту та суспільно-духовної спрямованості» [6, с.406].

Аналіз соціальних тенденцій в Україні XVIII ст. та ретроспективний огляд феномену свободи в національній та ренесансно-гуманістичній інтерпретації дає змогу констатувати, що свобода посідала чільне місце в системі природних потреб та духовних ідеалів ренесансної людини і суспільства. Як справедливо відзначає А. Пашук, «лише відсутність свободи робить її усвідомленою цінністю» [6, с.406]. Втім, особливої важливості в українському суспільстві XVIII ст. набув соціальний ідеал свободи особистості.

Свобода («вольність») у філософському дискурсі Г.Сковороди є необхідною умовою реалізації вищих потенцій як особи, так і суспільства в цілому. У своїй концепції «істинного чоловіка» український мислитель доводить, що справжня людина виявляє й утверджує себе у своїй свободі, коли вона реалізує насамперед власні таланти та здібності, творчі нахили і гідність, усю духовно-етичну сутність. Згідно з міркуваннями Г.Сковороди, свобода – це лише внутрішня сутність, «внутрішня соціальність» (С.Кримський) людини, яка наказує їй що робити. Жодні зовнішні обставини не можуть поневолювати людську особу. Людина, на думку мислителя, не може бути «рабом жодних приписів і вказівок, а повинна прислухатися до повелінь свого внутрішнього духа. Свобода людських вчинків, стверджує Г.Сковорода, реалізується у пізнанні людиною своїх природних здібностей у відповідній спорідненій діяльності. «Духовний же чоловік єсть свободен» – каже мислитель [9, с.41]. Отже, свобода людини в концепції Г.Сковороди, – це свобода її внутрішнього духу, яка виявляється у самопізнанні, пізнанні своєї «сродности».

Для українського мислителя важлива особиста свобода кожної людини. Аксіологічний вимір поняття «вольність» у його філософському дискурсі полягає у розумінні свободи як основного смислу людського життя. Ідеал «вольности» – це «міра в житті главна», стверджує мислитель [8, с.411]. Таку думку знаходимо у Т.Космеди, котра, аналізуючи поняття оцінки у

Г. Сковорода, зауважує: «Свобода – це найвище благо (добро) людини» [3, с.57]. Отже, свобода у філософії українського мислителя виступає найвищою цінністю людського життя. Підтвердженням цього може слугувати і короткий вірш з латинською назвою «De libertate» («Свобода»). Її цінність незрівнянна навіть із золотом:

Что то за волность? Добро в ней каное?
Ины говорят, будто золотое.
Ах, не златое, если сравнить злато,
Против волности еще оно блато [8, с.91].

Вірш має всього вісім рядків, та вони сповнені глибокого змісту. Г.Сковорода переходить від осмислення свободи як цінності, що не може зрівнятися навіть із золотом як символом найвищої вартості, до думки про конкретну свободу – свободу Батьківщини. Справжнім нещастям для людини є втрата особистої свободи: «О, когда б же мні в дурні не пошиться, дабы волности не могл как лишиться» [8, с.91], бо свобода асоціюється з істинно людським буттям. Поет-філософ завершує свої роздуми осанною важливості визвольної війни українського народу:

Будь славен вовік, о муже избранны,
Волности отче, герою Богдане! [8, с.91].

Можна погодитись з думкою дослідників, які розглядають соціальний вимір ідеалу «волности» Г.Сковорода. Покладаючись на тезу А.Пашука, відзначимо, що проблема свободи у Г.Сковорода не зводиться лише до її особистісного вияву [6, с.417]. Свобода окремої особистості, вважає мислитель, неможлива поза суспільством, бо людина є частиною суспільства. С.Кримський висловив припущення, що проблема свободи у Г.Сковорода, «врешті-решт, і зводиться до переходу від внутрішньої свободи до зовнішньої свободи» [4]. Соціальна значимість свободи у нього визначається поняттям «всеобщей должности», проявом і конкретним здійсненням якої є індивідуальний «сродный труд». «Сродный труд» на благо суспільства приносить людині велике задоволення та дає їй почуття свободи. Г.Сковорода мислить свободу як необхідну умову розвитку освіти, науки, культури на користь суспільству. На цю думку вказує і А.Пашук, відзначаючи, що свобода у суспільстві має базуватися на розумінні Бога – закону, який керує усім сущим, у тому числі і суспільством, і має визначатися потребами, вимогами, інтересами суспільного життя [6, с.418]. Як найвищий духовний ідеал свобода детермінує вибір людини, котрий веде її до істини, утверджує добро, правду, любов, справедливість, гармонійно поєднує особисте і суспільне життя. З таких міркувань Г.Сковорода впливає суспільний характер його ідеалу, який М.Кашуба визначила як «непохитну вірність обраному шляху, зневагу до фальшивих цінностей, яким поклоняються «святі мавпи», і як «виклик облудному світові, присуд рабам золота, слави, користі й самолюбства» [2, с.117]. Феномен свободи людини і народу – це найцінніший вияв сутності існування, самоутвердження і саморозкриття «духовного человека» [6, с.422].

Отже, в українській філософії XVIII ст. формуються нові соціальні орієнтири, спрямовані на утвердження в свідомості людей високої цінності людської особистості.

Оцінюючи соціальні умови свого часу, Г.Сковорода виводить поняття «волности» як найголовнішої потреби людини і суспільства XVIII ст.

Свобода у його філософському дискурсі визнається найвищим досягненням людини, смыслом людського життя.

«Волность» втілює найдорожче людське благо, що становить аксіологічний вимір даного поняття у творах Г.Сковорода. Розмірковуючи в контексті ренесансно-гуманістичних впливів, мислитель високо оцінював внутрішню свободу людської особистості як необхідну умову утвердження її гідності.

Свобода людини є найвищою суспільною цінністю і вічним соціальним ідеалом.

Список використаних джерел

1. Карась А. Ф. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях: Монографія / А. Ф. Карась – Київ-Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 520 с.
2. Кашуба М. Вільнодумство Г.Сковороди / М. Кашуба // Сковорода Григорій: Образ мислителя: Збірка наукових праць / [відпов. ред. В. І. Шинкарук, І. П. Стогній]. – К. : [б.в.], 1997. – С. 112–118.
3. Космеда Т. Аксіологічний аспект прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Тетяна Космеда. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. І.Франка, 2000. – 350 с.
4. Кримський С. Лише місія робить поета вільним [Електронний ресурс] / С. Кримський // ЦСМ «Дах»: Відлуння. – Режим доступу до журн.: <http://www.dax.com.ua/ru/saloon/20040225/krymskiy>
5. Литвинов В. Д. Ренесансний гуманізм в Україні [Електронний ресурс] / В. Д. Литвинов – К.: Основи, 2000. – 472 с. – Режим доступу до книги: <http://litopys.org.ua/lytv/lyt.htm>
6. Пашук А. Проблема свободи у філософії Григорія Сковороди / А. І. Пашук // Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. – Львів, 1994. – Т. ССХХVІІ – С. 405–423.
7. Попович М. Григорій Сковорода: філософія свободи / Мирослав Попович. – К. : Майстерня Білецьких, 2007. – 256 с.
8. Сковорода Г. Повне зібрання творів: У 2-х т. / Г. Сковорода; [ред. кол. В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1973. – Т. 1. – 532 с.
9. Сковорода Г. Повне зібрання творів: У 2-х т. / Г. Сковорода; [ред. кол. В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1973. – Т. 2. – 574 с.

Стаття надійшла до редакції 2 лютого 2011 року